

МИЛЛИЙ МЕНТАЛИТЕТ (МЕХАНИЗМИ) ВОСИТАСИДА ЁШЛАР МАЪНАВИЙ МАДАНИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШНИНГ МИЛЛИЙ ВА УМУМИНСОНИЙ ТАМОЙИЛЛАРИ

Ж.А.Маманов

ЎзДЖТСУ катта ўқитувчиси Чирчиқ

З.Р.Хушвақтов

ЎзДЖТСУ катта ўқитувчиси Чирчиқ

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада бугунги жамиятлардаги ёшлар онгида бўлаётган ўзгаришларнинг салбий ва ижобий томонлари ва салбий оқибатларни миллий менталитет хусусиятлари асосида юксалтиришнинг замонавий йўллари илмий таҳлил этилган. Шунингдек, мақолада миллий ва умуминсоний маданият намцуналарининг ёшлар маданияти такомиллидаги аҳамияти очиб берилган.

Калит сўзлар: Менталитет, миллий менталитет, анъана, ёшлар, маданият, ёшлар маданияти, миллийлик, идинтеклик, маънавий маданият.

АННОТАЦИЯ

В данной статье научно анализируются отрицательные и положительные стороны изменений, происходящих в сознании молодежи в современных обществах, и современные пути улучшения негативных последствий, основанные на особенностях национального менталитета. Также в статье раскрывается значение национальной и общечеловеческой культуры в развитии молодежной культуры.

Ключевые слова: Менталитет, национальный менталитет, традиция, молодежь, культура, молодежная культура, национальность, идентичность, духовная культура.

ABSTRACT

This article scientifically analyzes the negative and positive aspects of the changes taking place in the minds of young people in modern societies, and modern ways to improve the negative consequences, based on the peculiarities of the national mentality. The article also reveals the importance of national and universal culture in the development of youth culture.

Key words: Mentality, national mentality, tradition, youth, culture, youth culture, nationality, identity, spiritual culture.

Аксарият ёшлар ўз ҳаётий қадриятларини ахлоқий идеал билан боғлашмайди. Бинобарин, ёшлар онгининг замонавий тушунчасида ахлоқий идеалга бурилиши замонавий ахлоқий онгни, умуман, замонавий маънавий маданиятни шакллантиришнинг асосий муаммоси ҳисобланади. Ёшларнинг ахлоқий онги ва хулқ-атворида кўп йўналишли векторларнинг мавжудлиги ахлоқий тартибга солишнинг турли тизимларининг оммавий ёшлар онгида бир вақтнинг ўзида мавжудлигидан далолат беради. Яқин тарихий истиқболда кўп йўналишли тартибга солиш тизимларининг мавжудлиги муқаррар ҳақиқатга айланади. Ёшларнинг маънавий маданиятини шакллантириш замонавий ижтимоий-маданий ҳақиқат омиллари таъсири остида ижтимоийлашув, таълим ва ўз-ўзини тарбиялаш жараёнларида амалга оширилади. Шунга мувофиқ равишда маънавий тарбия жараёнининг ўзига хос хусусияти белгиланади ва ёш авлоднинг ўзини ўзи англаши ва барқарор ижтимоий ҳаракатчанлигини таъминлайдиган ёшларнинг маънавий маданиятининг ажралмас моделини яратиш талаб этилади. Ушбу модел ижтимоий институтларнинг мақсадли фаолияти жараёнида амалга оширилиши мумкин. Бунинг учун ёшларнинг маънавий тарбиясини амалга оширадиган ижтимоий институтлар фаолиятининг асосини ташкил этиши керак бўлган ўзини ўзи амалга оширадиган ёшлар авлодини ижтимоийлаштириш ва маънавий тарбиялаш тизимининг концепцияси ишлаб чиқиш керак бўлади. Чунки айнан шу концепцияга мувофиқ янги қадрият йўналишлари, шахсий ва фуқаролик фазилатлари ва маънавий маданиятини шакллантириш бўйича вазифаларни ҳал этиш таъминланади.

Ёшларни маънавий ривожлантириш бўйича таклиф этилаётган методология маънавий маданиятнинг асл қадриятларини авлоддан авлодга етказиш жараёнини тиклашга ёрдам беради. Шу билан бирга, бу ёшларга умуминсоний қадриятларга нисбатан тор, догматик қарашлардан қочишга кўмаклашади. Бу ёшлар томонидан чинакам маданий ўзига хосликни англаш, ўзларининг ижтимоий роли ва маънавий турини мавжуд бўлган мураккаб дунёда тўғри танлашга ҳисса қўшади. Умуман олганда ёшларнинг маънавий маданияти бутун ижтимоий организмнинг маънавий ҳолатини акс эттиради, шунинг учун унинг шаклланиши ва ривожланиши бир хил йўналишда давом этишини алоҳида таъкидлаш мумкин. Аммо, жамиятнинг маънавий маданияти ривожланишининг умумий тенденцияларини акс еттирган ҳолда, пайдо бўлган ёшларнинг маънавий маданияти ўзига хос хусусиятларини намоён қила бошлайди, улар орасида индивидуал ривожланишнинг ўзига хослиги муҳим ўрин тутади.

Замонавий ёшларнинг маънавий маданиятини шакллантириш учун мамлакат миқёсида мақсадли дастур ёки ёшларнинг маънавий маданиятини шакллантириш концепциясини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқдир. Шу мақсадда кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш жараёнларида маънавий маданият масалаларини ўз ичига олган меъёрий ҳужжатлар тўпламини ҳамда нафақат маънавий ривожланиш жараёнини ўрганишга имкон берадиган илмий услублар тизимини ишлаб чиқиш зарур. Бундай концепцияни шакллантиришнинг асосий мезони сифатида замонавий гуманистик умуминсоний маънавий қадриятларни миллий менталитет билан мақбул, уйғун комбинациясини излашга муносабат бўлиши керак. Жамиятнинг яхлитлиги нафақат янги авлодларнинг кўпайиши, балки авлодларнинг вертикал алоқаси, ўз халқининг маданий ютуқларини ўзлаштириши, маданий узатишнинг асосий канали сифатида ҳам таъминланади.

Ижтимоий субъект сифатида ёшларнинг маънавий ўзини ўзи англаши ижтимоий муҳит таъсирга ижтимоий-психологик қаршилик, маънавий қобилиятларнинг ривожланиши, мавжудлигини ўз ичига олган ўзини англаш манбасини белгилайдиган аниқ таркибий элементларнинг мавжудлигини назарда тутди. Ёшлар маънавий маданиятининг шаклланиши, улар асосан социал-маданий типининг дуалистик табиати, анъанавийлик ва янгиликка интилиш, атеизм ва диндорлик, нафислик билан олдиндан белгилаб қўйилган маданий бегоналашувни бошдан кечираётганликлари билан боғлиқ. Мавжуд маданий қарама-қаршиликларга ўралган маданиятнинг ғарбийлашиши маданиятлараро номутаносибликни кучайтиради, ёшларнинг маргиналлашишига ёрдам беради ва салбий оқибатларга олиб келди. Жамият ғарб маданиятининг юқори турмуш даражасини қадрият деб эълон қилиб, аксарият ёшларни анъанавий равишда тасдиқланган воситалар ёрдамида ушбу мақсадга эришиш имкониятидан маҳрум қилади, бу эса янги "икки томонлама ахлоқ" нинг шаклланишига олиб келади.

Иқтисодий қийматнинг инструменталдан яқуний қийматга айланиши ёш кишининг маънавий дунёсининг қашшоқлашишига олиб келади, фаолиятнинг бегоналашган шакллари, ижтимоий муносабатларни инсонпарварлаштиришни келтириб чиқаради. Ўтказилган тадқиқотлар ёшларнинг маънавий маданиятини шакллантиришдаги бир қатор қарама-қаршиликларни аниқлади: индивидуал, субъектив ҳаётий тажриба ва объектив ижтимоий қадриятлар ўртасидаги; маънавий ўзини англаш учун кучнинг ўзгарувчан потенциал захираси ва ўзини ўзи англаш усулини етарли даражада эгалламаслиги; жамиятнинг фаол аъзоси бўлиш ва унинг маънавий қадриятларини баҳам кўриш истаги ва атрофдаги дунёнинг маънавий

қадриятларини билмаслик; маънавий қадриятларни билиш, ёшлик ва уларнинг маънавий йўналишини етарли даражада танламаслик; маънавий идеал ва ижтимоий талаб ғояси ва бошқалар шулар жумласидандир.

Глобаллашув жараёни ёшларнинг маънавий маданиятига таъсир қилади. Оммавий ахборот воситаларининг жонланиши глобал истеъмолчилик руҳини кўзғатмоқда. Америкада ишлаб чиқарилган телевизион, мусиқий дастурлар ва филмлар тобора кўпроқ бутун дунё бўйлаб қўнғилочар соҳани эгаллаб олмоқда. Ёшлар ўзларининг маънавий маданияти ва маънавий тажрибалари билан боғлиқ ҳолда глобал маҳсулотларни мослаштиришга ва изоҳлашга, шу билан маданиятларнинг янги шакллари яратишга мойилдирлар. Ёшларимиз ҳаёти, онгига хавф солаётган таҳдидлардан яна бири “оммавий маданият”дир.

Хозирги пайтда матбуот, телевидение ва бошқа оммавий ахборот воситалари орқали “оммавий маданият”га қарши кенг миқёсда тарғибот олиб борилмоқда. Аммо “оммавий маданият” ҳақидаги тушунчаларимизнинг чекланганлиги сабабли бу тарғибот самараси юқори бўлмоқда деб айта олмаймиз. Кўпчилик тарғиботчилар “оммавий маданият” Ғарбдан кириб келмоқда - бинобарин “оммавий маданият” кириб келишининг олдини олиш “оммавий маданият”га қарши курашнинг асосини ташкил этиши лозим деган фикрдалар.

“Оммавий маданият” бадиий асарлардаги сентиментал томонни бўрттириб, кучайтириб томошабинни ўзига жалб этишга интилади.” [1] Аввало “оммавий маданият” билан Ғарб маданияти – асл Ғарб маданиятини бир-биридан фарқлашимиз лозим. Бугун биз “оммавий маданият” деб айтаётган ҳодиса аслида Ғарб ёшларининг ҳаётларидан норозилик ифодасидир.

Бугун Ғарб ишлаб чиқаришда юксак унумдорликка эришди. Шунга мувофиқ равишда жамиятнинг бугунги турмуш даражаси ҳар қачонгидан ҳам юксакдир. Ғарб оламида ёшларнинг илм олишлари, меҳнат қилишлари, ҳордиқдам олишлари учун жуда яхши шарт шароитлар яратилган. Чунки бугунги саноатлашган ишлаб чиқариш юксак даражада илм-фан, техника ютуқларига асослангандир. Демак, жамиятга, аниқроғи ишлаб чиқаришга, сармоядорларга сўнгги замонавий илм-фан, техника соҳасидаги ютуқларни пухта эгаллаган, юксак даражада тартиб-интизомли, ишга талабчан ёшлар керак. Ана шундай сифатларга эга бўлган ёшлар ўқишда, ишда, ҳаётда ўзлари орзу қилган даражаларга эриша оладилар. Бошқача айтганда бугунги Ғарб жамияти ҳаётини улкан пойга деб аташ мумкин. Бу пойгада ғалаба қозониш учун ҳар бир инсон гўдаклик чоғидан бошлаб бутун умри давомида ўзининг жуда кўп инсоний эҳтиёжлардан, инсоний муносабатлардан тийиши - бор диққат эътибори, қобиляти, кучини ана шу улкан пойгада ғалаба қозонишга сарфламоғи лозим.

Бугунги Ғарб дунёсида инсон - у ижтимоий мавқеидан қатъий назар капиталнинг қулига айлантирилган. Жамият эртаю-кеч ана шу капиталга хизмат қилади, жамият ҳаётининг барча жабҳалари - хоҳ ўқиш, хоҳ дам олиш, хоҳ ишлаб чиқариш ёки оилавий муносабатлар бўлсин ана шу олий хўжайин - капиталнинг манфаатларига бўйсундирилгандир.

Бундай жамиятда инсон ўз моҳиятидан, ҳақиқий инсоний муносабатлардан табора узоқлашади, инсоний муносабатлар ўрнини расмий муносабатлар - пул-капитал дунёси томонидан ўрнатилган муносабатлар эгаллайди. Жамиятдаги бундай шароит, бундай муносабатлар жамият аъзоларининг бир қисмида норозилик кайфияти пайдо қилиши табиий албатта. Болалар жуда эрта болаларга хос бўлган ҳаёт қувончларидан маҳрум бўладилар. Чунки уларнинг ота-онасида боласи билан бирга бўлиш учун вақт йўқ-улар кўпинча ўз вақтларини ишга сарфлашга мажбурдирлар. Мабодо улар бола учун вақт топа олган тақдирларида ҳам болага қандай меҳр кўрсатишни билмайдилар – чунки уларнинг ўзлари бир вақтлар ҳудди ўзлари каби меҳрсиз ота-она қўлида ўсиб вояга етганлар.

Ана шундай жамиятда ўсиб-улғаяётган ёшларнинг бир қисми мавжуд шарт-шароит, тартиб-интизомга норозилик сифатида кийиниш, юриш-туриш, ўзаро муомалада ўрнатилган ижтимоий меъёрларни инкор қилишга ҳаракат қиладилар.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати: (REFERENCES)

1. Нишонова О. Ўзбек этномаданиятининг эстетик моҳияти ва функциялари. Ф.ф.д илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Т. 2016 й. 15-б.
2. Жумаев У.Х. Туркистондаги назорат палатасининг фаолияти. ЎЗМУ хабарлари, № 2. – Тошкент, 2010. 221-б.
3. Жумаев У.Х. Туркистондаги бож тўловлари. Тафаккур. Тошкент, 2010. – № 3. 123-б.
4. Жумаев У.Х. Олис ҳақиқатнинг равшанлашуви. Жамият ва бошқарув. – Тошкент, 2010. – № 2. 63-б.
5. Жумаев М.Х. Турон Фанлар Академияси Махпират номидаги Ўрта Осиё халқлари тарихи институти “Ўрта Осиё халқлари тарихининг долзарб масалалари” Халқаро илмий конференцияси материаллари тўплами. – Тошкент, 2020. 208-210.